

СИНІЦІН П. М.,
аспірант кафедри конституційного права
(Національний університет «Одеська
юридична академія»)

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-13>

СУТНІСТЬ І МЕЖІ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано питання сутності та меж інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України. Автор характеризує зміни поняття інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України у контексті Закону України «Про Конституційний Суд України» 2017 р. Визначено співвідношення понять «інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України» й «офіційне тлумачення Конституції України». Зроблено висновок, що Конституційний Суд України, здійснюючи тлумачення норм, не повинен змінювати основний зміст, яким їх наділив законодавець.

Ключові слова: Конституційний Суд України, конституційна інтерпретація, межі інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України, конституційна юстиція, офіційне тлумачення Конституції України.

В статье проанализированы вопросы сущности и границ интерпретационной деятельности Конституционного Суда Украины. Автор анализирует изменения понятия интерпретационной деятельности Конституционного Суда Украины в контексте Закона Украины «О Конституционном Суде Украины» 2017 г. Определено соотношения понятий «интерпретационная деятельность Конституционного Суда Украины» и «официальное толкование Конституции Украины». Сделан вывод, что Конституционный Суд Украины, осуществляя толкование норм, не должен менять основное содержание, которым их наделил законодатель.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины, конституционная интерпретация, границы интерпретационной деятельности Конституционного Суда Украины, конституционная юстиция, официальное толкование Конституции Украины.

The article has analyzed the question of the essence and limits of the interpretation of the Constitutional Court of Ukraine. The author has analyzed the changes in the understanding of the interpretation of the Constitutional Court of Ukraine in the context of the Law of Ukraine “On the Constitutional Court of Ukraine”, 2017. The correlation between the concepts of “interpretative activity of the Constitutional Court of Ukraine” and “official interpretation of the Constitution of Ukraine” has been determined. It has been concluded that the Constitutional Court of Ukraine, when interpreting the norms, should not change the main content that they have been given by the legislator.

Key words: Constitutional Court of Ukraine, constitutional interpretation, limits of interpretative activity of the Constitutional Court of Ukraine, constitutional justice, official explanation of the Constitution of Ukraine.

Вступ. Нині Українська держава, перебуваючи на порозі чергової політичної кризи, зіткнулася з необхідністю не тільки вдосконалення конституційної юстиції, але і збереження легітимності Конституційного Суду України (далі – КСУ) та забезпечення ефективності його діяльності. Відсутність єдності у розумінні поняття та меж інтерпретаційної діяльності КСУ призводить до неузгодженості конституційно-правової доктрини та критики внутрішніх ідей.

Проблематика, пов'язана з діяльністю конституційного суду, стає однією з найбільш актуальних у правовій доктрині. Значна кількість вчених присвятили їй свої дослідження, зокрема А. Колодій, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Черданцев, О. Скакун, М. Вітрук, Д. Терлецький, М. Гультай, С. Шевчук, М. Савчин, М. Козюбра, С. Федик та ін. Так, на теоретичному рівні питання, що стосуються інтерпретаційної діяльності конституційних судів, загальної теорії тлумачення права та проблеми тлумачення конституції, розглядалися у працях М. Баглая, Ю. Власова, М. Вопленка, А. Єзерова, А. Піголкіна, А. Селіванова, В. Скоморохи, В. Смородинського, Б. Спасова, В. Тація, В. Тихого, В. Титова, Ю. Тодики, В. Шаповала та ін.

Якщо проблеми правового статусу, головних функцій і повноважень КСУ вже були предметом окремих наукових досліджень, то поняття і межі інтерпретаційної діяльності КСУ ще залишаються малодослідженими.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути сутність і межі інтерпретаційної діяльності КСУ.

Результати дослідження. Специфіка діяльності КСУ полягає в тому, що він не здійснює правосуддя у прямому сенсі, водночас до його повноважень належать: 1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) офіційне тлумачення Конституції України; 3) надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; 4) надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України висновків про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою; 5) надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту в межах, визначених ст. 111 і 151 Конституції України; 6) надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст. 157 і 158 Конституції України; 7) надання за зверненням Верховної Ради України висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України; 8) вирішення питань про відповідність Конституції України та законам України нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим за зверненням Президента України згідно з ч. 2 ст. 137 Конституції України; 9) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, котра вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України (ст. 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 2017 р.) [1].

Для досягнення мети дослідження необхідно з'ясувати, які саме з наведених повноважень змістовно охоплює термінологічне словосполучення «інтерпретаційна діяльність КСУ».

Термін «інтерпретація» у тлумачних словниках наділяють кількома значеннями: 1) розкриття змісту чого-небудь; пояснення, витлумачення; 2) роз'яснення, тлумачення наукових і літературних текстів, творів образотворчого мистецтва; також – відтворення [2].

Для теоретичної юриспруденції є характерним виокремлення «інтерпретації» у широкому сенсі як процесу тлумачення права, що за своїм смыслом поглинає також процеси сприйняття й осмислення права. У вузькому сенсі ж «інтерпретацію» ототожнюють із юридичною герменевтикою, тобто з розумінням різноманітних юридичних текстів (письмових джерел права), в яких норми права отримують своє зовнішнє відображення й усвідомлення їх, або ж роз'яснення змістовних вимог правових норм [3, с. 85]. С. Шевчук із цього приводу зазначив, що «під час тлумачення конституційних нормативних положень треба знаходити «вторинні значення», які перебувають в органічному зв'язку з первинними позитивними положеннями, оскільки сам термін «інтерпретація» походить із латинської мови (лат. *interpretatio*) та означає «посередництво», а в разі інтерпретації конституційних положень – зв'язок тексту з реальністю, як існуючою (позитивною), так і ідеальною, тобто такою, що уявляється та є потенційним результатом втілення ідеалів конституціоналізму й конституційних принципів» [4, с. 36].

Цікавим є підхід Д. Терлецького, котрий розкриває значення інтерпретаційної діяльності через призму конституційної модернізації, наголошуючи на необхідності розширеного тлумачення Конституції України. На його думку, у процесі здійснення інтерпретаційної діяльності КСУ фактично створює «власну конституцію», тобто конституційний текст розширюється шляхом суддівського тлумачення [5, с. 15]. Тобто сама інтерпретація як діяльність фактично виводить сенс норми за рамки текстуального вираження і може надавати йому нових змістовних відтінків залежно від конкретних обставин.

В. Лучин називає «конституційну інтерпретацію» видом правової діяльності КСУ, що здійснюється в особливому порядку та направлений на реалізацію норм Конституції України, утвердження її авторитету, правову охорону її норм, запобігання конституційних деліктів [6, с. 53]. Водночас Ю. Тодика надає практично аналогічне визначення і «конституційному тлумаченню», а саме: «Тлумачення Конституції – це особливий вид правової діяльності КСУ, спрямований на охорону Основного Закону, забезпечення стабільності конституційного ладу, гарантування прав і свобод людини і громадянина, усіх форм реалізації права, на попередження правопорушень» [7, с. 354]. Зазначене свідчить, що в теорії конституційного права інтерпретаційну діяльність конституційного суду фактично ототожнюють із конституційним тлумаченням.

Немає єдності і в розумінні терміна «тлумачення», який використовується як ключовий ідентифікатор терміна «інтерпретація». Зокрема, В. Скомороха доходить висновку, що «поняття офіційного тлумачення можна визначити як діяльність уповноваженого Конституцією України органу, яка полягає у з'ясуванні та роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень, понять, формулювань Конституції України та законів, а також результат цієї діяльності, викладений в акті тлумачення» [8, с. 441–442]. Натомість В. Тихий розглядає тлумачення ширше, як мету і результат самостійної діяльності з інтерпретації Конституції України й законів України у разі спеціального звернення певних осіб і як засіб обґрунтування, аргументації рішень і висновків під час розгляду справ [9, с. 40].

Закон України «Про Конституційний Суд України» від 1996 р. визначав, що підставою для конституційного подання щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є практична необхідність у з'ясуванні або роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень Конституції України та законів України (ст. 93). Водночас у Законі України «Про Конституційний Суд України» від 2017 р. зазначено, що у конституційному поданні щодо офіційного тлумачення Конституції України зазначаються конкретні положення Конституції України, які потребують офіційного тлумачення, й обґрунтування підстав, що спричинили потребу в тлумаченні (ч. 4 ст. 51). Тобто замість чіткого визначення підстав звернення із поданням щодо надання КСУ офіційного тлумачення норм Конституції України законодавець обмежився вказівкою на необхідність зазначення таких підстав у разі здійснення відповідного звернення. Загалом формулювання «практична необхідність», яке застосовувалося у Законі 1996 р., є настільки неконкретизованим, що можна дійти висновку про відсутність суттєвих змін щодо підстав звернення до КСУ за наданням офіційного тлумачення Конституції України.

Більш суттєвим вбачається виключення з тексту чинного Закону України «Про Конституційний Суд України» прямої вказівки на повноваження щодо надання офіційного тлумачення законів України. Проте вбачається, що повністю констатувати той факт, що КСУ більше не здійснює інтерпретаційної діяльності стосовно законів України, не можна.

Законом України «Про Конституційний Суд України» від 1996 р. (ст. 94) було передбачено, що підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 2017 р. вносить суттєві зміни щодо порядку регулювання конституційного звернення. Зокрема, ст. 53 цього Закону визначено, що конституційним зверненням є подане до Суду письмове клопотання про надання висновку стосовно: 1) відповідності Конституції України чинного міжнародного договору України або міжнародного договору, що вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість; 2) відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою; 3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту; 4) відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст. 157 і 158 Конституції України; 5) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України; 6) відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України. По факту сферу питання, що вирішуються за конституційним зверненням, було докорінно змінено. Вбачається, що під час розгляду звернень щодо відповідності Конституції України чинного міжнародного договору України або міжнародного договору, що вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість, КСУ здійснює поряд із тлумаченням норм Конституції України і тлумачення норми відповідного міжнародного договору, тобто інтерпретує їх зміст, що свідчить про розширення сфери інтерпретаційної діяльності КСУ.

Водночас, звернувшись до ст. 7 чинного Закону України «Про Конституційний Суд України», можна простежити, що у КСУ залишилися повноваження з надання висновку щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень). Більш того, з цією метою у правову систему України вводиться новий інститут, а саме конституційна скарга.

Згідно зі ст. 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. Вбачається, що під час розгляду конституційної скарги КСУ звертається до прийомів і способів тлумачення не лише щодо норми Основного Закону, але й безпосередньо норми нормативно-правового акта, приписи якого стали підставою звернення з відповідною скаргою.

Схожої думки щодо взаємопов'язаності функцій конституційного нормо-контролю та тлумачення Конституції України і законів України (актуалізуючи, можливо додати міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість) дотримується Д. Терлецький. На його думку без інтерпретації конституційної норми реалізація нормо-контролю неможлива, оскільки перевірити, чи відповідає оскаржуваний акт Конституції України, можливо лише за умови розкриття смислу та змісту конституційної норми [10, с. 205]. Зазначене підтверджується ще й тим, що конституційні норми мають загальний характер і зазвичай конкретизуються у законах, через що КСУ часом може звертатися саме до норм законів, що конкретизують конституційні приписи, і визначати через них зміст окремих конституційних положень, якщо ці норми не суперечать Конституції України.

У цьому контексті слід підкреслити, що нині у ст. 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» відсутнє повноваження щодо надання КСУ офіційного тлумачення

законів України. Однак вбачається, що під час здійснення таких повноважень, як вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим КСУ все ж таки здійснює й інтерпретацію норм законодавства з метою з'ясування відповідності їх нормам Конституції України та відповідні рішення КСУ, безумовно, мають значущі правові наслідки, хоч безпосередньо і не є актами офіційного тлумачення.

Вбачається, що інтерпретаційна діяльність КСУ є ширшою за надання офіційного тлумачення норм Конституції України, вона охоплює також тлумачення під час перевірки конституційності нормативних актів, публічних (внутрішніх і міжнародних) договорів (і під час розгляду конституційних скарг).

Б.С. Ебзєєв стверджує, що тлумачення Конституції та її норм потребує у кожному конкретному випадку ретельного аналізу тексту інтерпретованого положення, смислу та мети, джерел його виникнення, місця в системі Конституції за умови дотримання вимог системності тлумачення, виявлення системоутворюючих зв'язків конституційних норм і права загалом, тобто субординації, координації, походження та ін. Водночас Конституційний Суд не тільки не обмежується дослівним викладом норми – він оцінює її контекст, місце і роль у загальній взаємопов'язаній системі конституційних норм, поважаючи позитивне право, ієрархію правових норм і їх багатогранність. На думку автора, Конституційний Суд не завжди може розглядати дослівний текст інтерпретованої норми як ту межу тлумачення, яку неможливо переступити [11, с. 453]. Необхідно враховувати і те, що рішення КСУ є обов'язковими до виконання та не підлягають оскарженню.

Під час прийняття Конституції згладжувалися і зближались різні теоретичні підходи до тих чи інших проблем, їм надавалося загальне забарвлення. Такі обставини обґрунтують наявність у КСУ відповідних повноважень. Ч. 1 ст. 147 Конституції України КСУ вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цієї Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції. Так, лише КСУ надано право офіційного тлумачення Конституції України, таке право – його виключна прерогатива, а здійснюване ним тлумачення обов'язкове для всіх органів, посадових осіб усіх рівнів, а також усіх громадян.

Правотлумачна діяльність КСУ створює необхідні умови не тільки для точного, однакового і неухильного виконання правових приписів: його рішення повинні відповідати не лише «букві», але й «духу» закону, загальним принципам права. Саме зазначена інтерпретаційна діяльність, а не просте відтворення тексту Конституції є основою для належного правозастосування у правовій державі, що повинна функціонувати на основі принципу верховенства права.

У дослідженні природи інтерпретаційної діяльності КСУ завжди постає і питання визначення її меж. З цього приводу завжди точилися дискусії, зокрема, одні вчені дотримуються думки, що КСУ не має права виходити за межі Конституції України під час інтерпретації її положень, інакше він порушуватиме її норми. Р. Мартинюк зазначає, що КСУ може лише тлумачити норми Конституції України та законів України, а не бути законодавцем, до його повноважень не належить зміна змісту норми ні під час нормативного, ні під час казуального тлумачення [12, с. 4]. Деякими авторами акцентується увага на тому, що КСУ не може вносити нічого нового до норми, яку тлумачить, оскільки в такому разі він здійснюватиме вже законодавчу функцію. В. Шаповал також підкреслює, що акти КСУ лише впорядковують конкретні правовідносини між визначеними суб'єктами згідно з установчою волею першоджерела влади – народу [13, с. 56].

Прихильниками цього підходу визначення меж інтерпретаційної діяльності КСУ є В.Я. Тацій і Ю.М. Тодика. Вони зазначають, що завданнями єдиного органу конституційної юрисдикції є виявлення реального змісту конституційних норм, а не їх виправлення або модифікація змісту [12, с. 22].

З іншого боку, В. Мелашенко та М. Молимога вважають, що внаслідок застосування різних способів тлумачення під час здійснення інтерпретаційної діяльності застосування комплексного підходу до розкриття змісту норми часом змінює і сутність норми, норма вже не залишається у початковому стані. Такі акти тлумачення можуть змінювати зміст норми, а це є невід'ємною частиною основної мети тлумачення [15, с. 89].

Більш вірогідним є перший підхід до розуміння меж інтерпретаційної діяльності КСУ. Так, якщо орган конституційної юрисдикції під виглядом надання тлумачення змінює зміст конституційного припису, він фактично узурпує функції законодавця та сприяє зловживанню правом. Навпаки, інтерпретаційна діяльність КСУ має на меті сприяти передбачуваності та усталеності правової практики, а також запобіганню таким зловживанням. З цього приводу є думка, що в кожному відхиленні від об'єктивності у процесі офіційного тлумачення є можливість реальної загрози конституційній безпеці [16, с. 39]. Така думка є достатньо обгрунтованою. Прерогатива створення нових правових норм повинна належати виключно єдиному органу законодавчої влади в Україні, без цього неможливо забезпечити дотримання принципу розподілу влади в державі. КСУ як орган, покликаний забезпечувати дотримання Конституції України, не може функціонально зливатися із жодною з гілок влади, які він контролює. На те, що КСУ є функціонально самостійним органом, вказує і сама структура Основного Закону України, котрий присвячує єдиному органу конституційної юрисдикції окремий, 12 розділ.

Висновки. У теорії конституційного права інтерпретаційну діяльність конституційного суду часто ототожнюють із конституційним тлумаченням. Водночас вбачається, що інтерпретаційна діяльність КСУ є ширшою за надання офіційного тлумачення норм Конституції України, вона охоплює також тлумачення під час перевірки конституційності нормативних актів, публічних (внутрішніх і міжнародних) договорів (і під час розгляду конституційних скарг).

Акт конституційного суду, який є результатом інтерпретаційної діяльності, повинен бути тотожним основній ідеї первинно закладеної законодавцем у змісті інтерпретованої правової норми, хоч і надає їй нових сутнісних відтінків. Тобто КСУ, здійснюючи інтерпретаційну діяльність, повинен обмежуватися з'ясуванням змісту та ідей, закладених в інтерпретованих нормах, а не викривлювати його.

Список використаних джерел:

1. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII (станом на 15 травня 2019 р.) / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
2. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/>.
3. Честнов И.Л. Теория государства и права : учебное пособие. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2017. Т. 2. 116 с.
4. Шевчук С. Способи тлумачення Конституції: порівняльний досвід. Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми. *Збірник наукових праць членів Товариства конституційного права з нагоди десятої річниці Конституції України, Конституційного Суду України та самого Товариства* / відп. ред. П.Ф. Мартиненко, В.М. Кампо. Київ : Купріянова, 2007. С. 33–37.
5. Терлецький Д. Офіційне тлумачення Конституції України в контексті конституційної модернізації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 3. С. 15–17.
6. Лучин В.О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 317 с.
7. Тодыка Ю.Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики. Харьков, 2000. 380 с.
8. Скомороха В.Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики. Київ : МП Леся, 2007. 715 с.

9. Тихий В.В. Право тлумачення Конституційним Судом України та правова природа його рішень. *Вісник Конституційного Суду України*. 2001. № 1. С. 38–41.
10. Терлецький Д.С. Контроль як функція судової влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 4. С. 202–206.
11. Эбзеев Б.С. Толкование Конституции и иных законов Российской Федерации Конституционным Судом. Теория государства и права : Курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. Москва : Юристъ, 1997. С. 451–458.
12. Мартинюк Р. Правова природа та юридичні характеристики актів Конституційного Суду України. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 1. С. 3–6.
13. Шаповал В. Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду України (проблеми теорії). *Вісник Конституційного Суду України*. 1999. № 3. С. 56.
14. Тацій В.Я., Тодика Ю.М. Межі тлумачення Конституційним Судом Конституції і законів України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 2. С. 21–25.
15. Конституційне право України : підручник / за ред. В.Ф. Погорілка. Київ, 2000. 216 с.
16. Єзеров А. Інтерпретація діяльності Конституційного Суду України. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 38–45.

ТАРАНЕНКО М. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного права
(Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»)

БЕДРАТА А. В.,
студентка юридичного відділення
факультету соціології і права
(Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»)

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-14>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВНОВАЖЕНЬ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті проводиться порівняльно-правовий аналіз повноважень і статусу глави держави на прикладі низки держав із різними формами державного правління. На основі врахування досвіду іноземних держав розглядається питання доцільності зміни статусу Президента України та можливих змін до законодавства України.

Ключові слова: глава держави, президент, канцлер, конституція, уряд, парламент.

